

dinə əl-əqidinə əcrən əzimən.”: “Quran”ın “Nisa” surəsinin 95-ci ayəsi. Mənası: “Zərər çəkmədən (evlərində) əyləşən möminlərlə Allah yolunda öz malları və canları ilə cihad edən kimsələr bir olmazlar. Allah, malları və canları ilə vuruşanları (evlərində) əyləşənlərdən dərəcə etibarilə üstün tutdu. Allah bunların hamısına (savab) vəd etmişdir. (Lakin) Allah mücahidlərə (evlərində) oturanlardan daha böyük mükafatlarla imtiyaz vermişdir.”

#### Teatro və musiqi

səh. 174. “Millət dostları”: Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin bir məclisdən ibarət tamaşası.

“İki kələkbaz”: Bağır Cabbarzadənin bir pərdəli məzhəkəsi.

“Nə qanır, nə qandırır”: Mirmahmud Kazımovskinin komediya əsəri.

səh. 175. “Kələk”: Fransız müəllifi Gi de Mopassanın əsəri.

Cümə, 11 iyul 1919-cu il, nömrə 222

# AZƏRBAYCAN

*Gündəlik siyasi, ictimai, ədəbi, iqtisadi türk qəzetəsidir*

İkinci sənəyi-dəvamiyyəsi. Cümə, 12 şəvvalül-mükərrəm sənə 1337. 11 təmmuz 1919 sənə.

Türk və islamlığa müfid məqalələrə səhifələrimiz açıqdır. Dərc olunmayan övraq iadə edilməz. Dərc edilən məqalənin mükafatını idarə təyin edir. Məhəlli-idarə: Bakı, Vorontsovski və Qubernski küçələrin küncündə 4 nömrəli evdə “Azərbaycan” idarəsi. Telefon nömrə 39-60. Tək nüsxəsi 1 manat 50 qəpik.

Abunə şəraiti: Bakı üçün 1 aylığı 35 rublə, 2 aylığı 60 rublə, 3 aylığı 90 rublə. Qeyri şəhərlər üçün 1 aylığı 40 rublə, 2 aylığı 70 rublə, 3 aylığı 100 rublə. Elan fiatı: birinci səhifədə sətri 5 rublə, axırıncı səhifədə sətri 4 rublə, itən şeylər və yer axtaranlar üçün 3 rublə.

#### KİNOTEATR “RENESSANS”

*Torqovı küçə, nömrə 11*

Səşənbə günü iyul ayının 8-dən etibarən ictimai cinayət draması

“Qaranlıq dünya”, yaxud ehtikar (spekulyatsiya) ilə mübarizə

6 seriya, 18 dövr, 38 hissəli şəklin 1-ci seriyası 2 hissədə göstərilir. Bu şəkil Amerika igidləri Kordinq qardaşlarının “On beşlər klubu” ilə mübarizəsini təsvir edir. Bu şəkil səhmdaran “Prometey film” cəmiyyəti tərəfindən ələ gətirilib. Vücuda gətirəni isə “Janna d’Ark” şəklini vücuda gətirən Amerika trest “Transatlantik”dir. Bu şəkil birinci dəfə olaraq “Renessans” teatrosunda göstəriləcəkdir.

5422

Hacıbəyli qardaşlarının yazmış olduğu məşhur “Leyli və Məcnun” operası. 6 pərdədə. Pərdədən qabaq Zülfüqar bəy tərəfindən olan təzə milli şərqi “Xudam məni yaratdı” çalınıb oxunacaq. Biletlər indidən teatrın kassasında satılmaqdadır. Tamaşa başlanacaq axşam saat 9-un yarısında.

Taxtabitləri, ağcaqanadları və sair həşəratı məhv etmək üçün ən yaxşı ələc Ş. N. Boriseviçin aptekarski mağazasında satılır. Ünvan: Voronsovski küçənin küncündə, Parapet qarşısında.

5420

#### Hökumət Teatrosunda Axşam tamaşası OPERA

Zülfüqar bəy və Üzeyir bəy qardaşlarının müdiriyyəti  
Cümə günü, şəvvalül-mükərrəm ayının 12-də (iyul ayının 11-də 1919-cu [ildə])  
mütəntən [təntənəli] bir surətdə  
mövqeyi-tamaşaya qoyulacaqdır

#### QİSMİ-RƏSMİ [RƏSMİ HİSSƏ]

Ticarət, Sənəət və Ərzaq Nəzarətindən

*Əmrnamə nömrə 102*

24 iyun 1919

Ticarət, Sənəət [Sənaye] və Ərzaq Nəzarəti tərəfindən həmin sənə 15 may 91 nömrəli verilən əmrə əlavə olaraq bəyan

olunur ki, ştatdan kənar edilənlər mayın 15-ə qədər xidmətdə olub, öz vəzifələrini ifa etdiklərindən məvacibləri də mayın 15-ə qədər verilməlidir.

*Əmrnamə nömrə 103*

25 iyun 1919

Bununla elan edilir ki, 1919 sənəsi iyunun 11-dən Azərbaycan Hökumətinin qətnaməsinə görə, başqa dövlətlər ilə mal mübadiləsindən ötrü Ticarət və Sənəət Nəzarəti nəzdində olan Komitə ləğv edilib, həmin komitənin fəaliyyəti Ticarət, Sənəət və Ərzaq nazirinin şurasına vəgüzər edilir [tapşırıqlar].

*Əmrnamə nömrə 104*

25 iyun 1919

Əcnəbi dövlətlərlə mal mübadiləsi sabiq Komitəsi müdiri mühəndis Balabəy Mustafabəyov 1919 sənəsi iyunun 12-dən Ticarət, Sənəət və Ərzaq Nəzarəti Dəftərxanasında Ticarət şöbəsi naçalnik vəzifəsini ifa etməyə təyin edilir.

*Əmrnamə nömrə 105*

Şura üzvü mühəndis-mexanik A. İ. Mançoğa təklif edirəm ki, təhti-idarəmdə [tabeçiliyimdə] olan Nəzarət heyətinə daxil bütün xüsusiyyətinə müvafiq müəssisələri öz idarəsinə qəbul ilə həmin şöbələrin məktubatını məzmununca nazir və ya nazir müavini imza etməsi lazım gəlidiyi təqdirdə, özü imza etsin.

*Əmrnamə nömrə 106*

25 iyun 1919

Ticarət, Sənəət və Ərzaq Nəzarəti Dəftərxanasında Maliyyə şöbəsi kargüzarlığı vəzifəsini müvəqqəti ifa edən Pa-

vel Qriqoryeviç Belyayev 1919 sənəsi mayın 1-dən həmin vəzifəyə təsdiq edilir.

*Əmrnamə nömrə 107*

7 iyul 1919

Həmin sənəsi may ayının 15-dən 92 nömrəli verilən əmrə müvafiq olaraq ştat ixtisar edildiyinə görə, Gəncə quberniyası vəkili A. L. Brilinski, həmin iyunun 16-dan 91 nömrəli əmrdə göstərilən qərar üzrə likvidatsiyon paralarını almaqla xidmətdən kənar edilir.

*Əmrnamə nömrə 109*

7 iyul 1919

Həmin iyul ayının 1-dən etibarən hökumət mərmı zavodunun müavini-müdiri mühəndis S. B. Utvinski xidmətindən kənar edilir.

*İmza etdi:*

*Ticarət, Sənəət və Ərzaq naziri*

*A[ğa] Əminov*

*Əslinə mütabiqdir.*

*Kargüzər müavini (imza)*

**AZƏRBAYCAN  
MƏCLİSİ-MƏBUSANINDA**

**7 təmmuz iclası**

*(keçən nömrədən mabəd)*

Tənəffüsdən sonra Rəisi-vükəla [Baş nazir] həzrətləri növbədən xaric söz alır və Parlmana böylə bir təklif edirlər:

**Nəsib bəy Yusifbəyli** - Möhtərəm məbuslar! Məlumunuzdur ki, iyunun ibtidasında [əvvəlində] Qarabağda bəzi ha-

disat vəqə olmuşdur və bu vəqə gərək mətbuat səhifələrində və gərək səhəli arasında, gərək daxildə və gərək sə məmləkətimizin xaricində bir çox dedi-qodu bəis olaraq, bu məsələ ətrafında böyük gurultular qoparılmışdır. Həmin işi təhqiq üçün komissiya tərtib verilmişdir və iş təhqiq olunur. Vaxtında hökumət bu xüsusda sizə məlumat verəcəkdir.

Yenə məlumunuzdur ki, hökumət məskur [deyilən] məsələni məhəllində [yerində] təhqiq etmək üçün 4 məbusdan ibarət bir Parlaman heyəti təşkil edib Qarabağa göndərmişdi. Komissiya təhqiqat icra etmişdir. Fəqət hələ iş uzanır. Hazırda bu xüsusda bəyanat vermək mümkün olmayır. Bundan dolayı da təşviş çıxır. Binaənileyh [ona görə], heyətə daxil olan məbuslardan rica edərdim Qarabağ hadisəti haqqında sizə bir qədər məlumat versinlər ki, əfkari-ammə [ictimaiyyət] sakit olsun.

Məbusların fikri, rəyi bilindikdən sonra hökumət özünün bu barədə rəyi və məlumatı var, onu da sizə ərz edər. Hələlik münasib bilərdim məbus əfəndilər təhqiqat nəticələrindən sizə məlumat versinlər.

Təklif qəbul olunaraq heyət rəisi Qarabəyli Qara bəy kürsiyi-xitabətə çıxır və ümum məbusların anlamaq üçün məruzəsini rusca oxumağı lazım bilir.

Heyət – ikisi türk, ikisi erməni olmaq üzrə 4 nəfərdən ibarətdir, fəqət bəzi təfərrüat və təfsilatda rəyləri bir olmadığından, Qara bəy ilə Şəfi bəy bir məruzə hazırlamışlardır, [Poqos] Çubaryan ilə [İsak Nikitiç] Xocayev digərini. Qara bəy rusca məruzədə bulunmaq istəyir. Şəfi

bəyin etirazına baxmayaraq, Parlaman əksəriyyəti-ara [səs çoxluğu] ilə razı olur.

**Qarabəyli Qara bəy** (İttihad) - *(rusca danışır)* Möhtərəm məbuslar! Siz bilirsiniz ki, Qarabağ məsələsi böyük əhəmiyyəti haiz olduğundan [daşdığından], Qarabağ xüsusi bir general-qubernatorluğa ayrılmışdır. Bu barədə İngilis Komandanlığı ilə də etilaf [razılıq] hasil edilərək, hətta general-qubernatorun şəxsi haqqında da razılıq əmələ gəlmişdi. Qarabağın halı nəhayət dərəcə qeyri-adi idi. Orada iki hökumət var idi. Qarabağın erməni əhalisi Azərbaycan Hökumətini istəməyirdi. İngilis Komandanlığı bəyan etmişdi ki, məsələ Sülh Konfransında həll edilənədək Qarabağ Azərbaycan Hökuməti təhti-idarəsində [tabeçiliyində], Naxçıvan, Şərur və sair İrəvan quberniyası qəzaları və həmçinin Qars oblastı erməni hökuməti təhti-idarəsində qalacaqdır. Fəqət, məskur [deyilən] yerləri Ermənistan ixtiyarına verərək, İngilis Komandanlığı Qarabağ haqqında vermiş olduğu vədəyə bu vaxtadək əməl etmədi. Hətta Şuşa şəhərinin özündə general-qubernatorun sultası yalnız müsəlman hissəsinə şamil olub, erməni hissəsi isə Erməni Milli Şurası təhti-idarəsində qalmışdı. Böylə adətdən xaric işlər barəsində çox müzakirət icra edilmişdi. Hətta general-qubernator idarəsini qəbula mane olan Milli Şura əzasının [üzlərinin] Şuşadan təb'idi [qovulması] haqqında İngiltərə Komandanlığı arasında etilaf əmələ gəlmişdi. Qabaqca onların dilindən kağız alınmışdı ki, böylə işlərə qarışmasınlar; fəqət bununla vəziyyət yaxşılaşmadı. Hətta general-qubernator hələ Zəngəzur və Qarabağın sair yerləri o yanda qalsın, barı Şuşa şə-

hərində qəbul olunacağını ümid edəməzdi. Bir çox dəlillərdən görülür ki, general-qubernator bu məsələləri sülh ilə həll etməyə çalışmışdır. Fəqət göründü ki, bu tədbirləri heç kəs hüsn-istiqlal etməyir [xoş qarşılamır]. Biləks [əksinə], bir çox təcavüzkarənə hərəkətlər ibraz edildi [nümayiş etdirildi]. Yevlax-Şuşa şose yolu kənarında kain [yerləşən] dağlardakı kəndlərin erməniləri yolu güllələyib əhalini öldürür, arabaları soyur, atları aparırlardı. Hətta ordumuz ərkani-hərb [qə-rargah] rəisi general [Həbib] Səlimovu atəşə tutmuşlardır. Ümumiyyətlə, may ayınadək ermənilər ilə müsəlmanlar sülhlə dolanırmışlar. Mayın ibtidalarında ermənilər yola hücum edib 9 müsəlman aparmışlar, hətta bu vaxtadək meyitlərini belə verməmişlərdir. Mayın ortasında yenə 7 müsəlman ermənilər tərəfindən aparılaraq xəbərsiz qeyb olmuşdur.

Parlaman heyəti Şuşaya iyun ayının 16-da varid oldu [çatdı]. Yevlax-Şuşa yolunda və ətrafında tam müsəlman [əmin-amanlıq], asayiş və nizam hökmfərma idi [hökm sürürdü]. Ağdamda 10 nəfərədək erməni fəhləsi vardı. Biz onları danışdırdıq. Fəhlələr bəyan etdilər ki, burada heç bir təcavüz olmamış və gözlənməyir. Və kəndlərini tam amanda hiss edirlər. Yaxşı muzd alırlar və bu ətrafda yaşayan və işləyən ermənilərə qarşı müsəlmanların rəftarından çox razıdırlar. Pirumov adlı bir arvad Ağdamda casusluqda məznun [şübhəli] tutularaq tövqif [həbs] edilmiş imiş. Fəqət heyət onu azad edib özü ilə avtomobildə Şuşaya aparmışdır. Bu arvad dəxi təhriri [yazılı] surətdə iqrar və təkid etmişdir ki, hökumət və polis qul-

luçuları onunla hüsn-rəftar etmişlərdir, pristavlara, qəza qaimməqamına [qəza rəisinə] mütəşəkkirdir.

Şuşa-Yevlax yolu bu halda ikən, Şuşa-Gorus, Şuşa-Qarabulaq (Qaryagin) yolları tamamilə ermənilərin əlində olub bir müsəlman bu yollardan keçə bilməyirlərmiş. Müsəlmanlarla məskun yerlər mühasirədə olan kimi imişlər.

Mayın 27-dən etibarən köç başlamışdır. Ağdamdan Şuşa və daha ötədə dağlardakı bütün yol mal-qoyun, at və sairə ilə dolur. Hər yeri oba tutur. Zəngəzurdan başqa ümum Qarabağ əhalisi köçür. Şəhərdə iki hökumət olur. Bir qism əhali general-qubernatora, digər qismi Erməni Milli Şurasına tabe olmasına baxmayaraq, ingilis əsgərləri ilə müsəlman milisləri təhti-mühafizəsində [mühafizəsi altında] köç salamat keçirmiş.

İyunun əvvəllərində əhval böylə keçir. Müsəlmanlar çox narazı olmaqla bərabər, bu işlərə bir növ təhəmmül edirlərmiş [dözürmüşlər]. General-qubernator əmr etmişdir ki, heç kəs ermənilərə təcavüz etməməz. Hətta ermənilər hücum etsələr də, müsəlmanlar gərək dinməsinlər.

Nəhayət, iyunun birində və ikisində (bəzi ermənilərin rəvayətinə görə) Şuşanın müsəlman hissəsində bir milis nəfəri bir erməninin tapançasını alır. Buna cavab olaraq Ermənistanda [şəhərin erməni hissəsində] ermənilər iki əsgəri tərksilah edərək birisinin atını, tüfəngini və tapançasını, digərinin də tüfəng və xəncərini alırlar. (Bunu ermənilər də, müsəlmanlar da etiraf edirlər.) Əsgərlərdən birisi onların əlindən qurtarıb müsəlmanistana [şəhərin azərbaycanlılar yaşayan

hissəsinə] qaçır və əhvalatı xəbər verir. General-qubernatorun ittixaz etdiyi [gördüyü] tədbirlər nəticəsində üç-dörd saatdan sonra ingilis heyəti vasitəsi ilə o biri əsgər dəxi azad edilir və silahları da tamamilə qaytarılmayı. Hətta qaytarılan silah həman adamlardan alınan silah deyildir. Erməni Milli Şurası demişdir ki, atı və silahı alan adamlar şəhərdən qaçmışlar. Ona görə Şura başqasını alıb verməyə məcbur olub. Bu əhvalat məhəlli [yerli] müsəlmanlar və əsgərlərə çox ağır gəlib, onları həyəcana salmışdır. Çünki məzkur [deyilən] hadisəni Azərbaycan Ordusu və əhalisi haqqında böyük həqarət tələqqi [hesab] edirlər.

Siz özünüz bilirsiniz ki, Bakıda Mart hadisəsinə bəis Dikaya diviziya deyilən dəstənin adamlarına hücum edilməsi oldu. Mən bunu onun üçün deyirəm ki, böylə bir hadisəyə hərbiyyə idarəsi və camaatın nə nəzərlə baxacağını göstərəyim. Həman bu günlərdə də xəzinə ilə poçt-teleqraf idarəsi erməni hissəsindən şəhərin müsəlman hissəsinə köçürülür. Erməni hissəsində hökumət ümuru [işləri] Milli Şurada olmasına baxmayaraq, orada bəzi şeylər olurmuş. Məsələn, Ermənistana [Şuşanın erməni hissəsinə] müsəlləh [silahlı] erməni dəstələri və məsuliyətsiz adamlar, ələümdə kənardan gəlmələr gəlib-gedir. Milli Şuradan əlavə, bir də bandalar burada ciddi surətdə işləyir və ermənilər arasında dəhşət saçmışlar.

Ruben Nikolayeviç Şahnazaryan və Minasbekovun göstərdiyindən məlum olur ki, həman bandalar Ermənistanda adamları soyur, erməni arvadlarını çəkir, təhqir edir və ermənilərə sair təcavüzlər

edirmişlər. Əlbəttə, müsəlmanlar bunun həpsini bilərək həyəcan və iztiraba düşmüşlər. Fəqət bununla bərabər, general-qubernator əhalini sakit və əsgərlərin tərksilah ixtilafını rəf edə [aradan qaldıra] bilmişdir.

Xəzinə ilə postanın müsəlmanistana köçürülməsi münasibətilə hərçənd ermənilər təşvişə düşərək ingilis heyətinə qiymətli kağızlarının müqəddəratından qorxduqlarını bəyan etmişlərdir. Fəqət bu münasibətlə öylə bir ixtilaf vaqə olmamışdır.

Həman bu zamanlar şəhərdən köç getdiyindən, general-qubernator ətraflardan gəlib də özünü çox pis aparmaqda olan məsuliyətsiz adamlar və bəndələrin təcavüzündən obanı və şəhəri təmin etmək qəsdini ilə mühüm yerdə – şəhərin başı üstündə hökmfərma olan Üçmıxda və Şuşa-Gorus yolunun ən mühüm qismi olan Yarmada mayın axırından etibarən əsgəri qarağol [gözetçi məntəqəsi, post] bulunduracağı təhti-qərara alır. Bunların vəzifəsi şəhərə müsəlləh adam buraxmamaq və elatın rahat keçməsinə gözləmək imiş. Qarağolların miqdarı bir manqadan artıq deyilmiş. İyunun 2-də həman əsgər əhvalatından sonra iyunun 4-cü gecəsi general-qubernator binagüzarlıq etmişdir [sərəncam vermişdir] ki, şəhər üzərində hökmfərma olan [hakim mövqe tutan] Üçmıx səngərində qarağol artırılınsın. (18 piyada və bir pulemyot ilə 9 pulemyotçu qoyulur.)

Ermənilər bu əhvalı bilərək, iyunun 4-ü səhər tezdən Üçmıxa Arzumanov nam [adlı] bir zabitin təhti-komandasında [komandanlığı altında] bir dəstə müsəlləh adam göndərmiş və onlar əsgərlərin sən-

gərlərinin 50 addımlığında səngər tutaraq türk qarağolları komandanı zabit [Aleksy Pavloviç] Maksimoviçdən tələb etmişlər ki, səngəri boşaltsınlar və əsgərlər oradan getsinlər. Maksimoviç cavab vermişdir ki, müəyyən qanun və nizamə tabe olan bir əsgər olmaq həsəbi [səbəbi] ilə öz böyüyündən əmr olmadıqca heç vaxt yerindən tərpənməz. Ancaq rəisi ilə bu barədə danışar, əgər rəis buyurarsa məəlməmnuniyyə [məmnuniyyətlə] gedər. Çünki ona əmr olmuşdur yolları mühafizə etsin və heç kəslə dava eyləməsin.

Maksimoviç müzakirata girişmək qəddi ilə səngərdən çıxıb şəhərə gəlmiş və öz yerində müavini Kərimovu qoymuşdur. Ermənilər ikinci dəfə olaraq Kərimovdan da tələb etmişlər səngəri boşaltsın. Lakin o dəxi razı olmamışdır. Nəticədə səngərdə atışma başlanaraq türklərdən 4 əsgər, ermənilərdən isə zabit Arzumanov qətl edilmişdir.

Burada kim əvvəl güllə atdığıni təyin edəmmədik. Ermənilər deyirlər qabaqca türklər atışma açdılar, türklər isə əvvəlcə ermənilərin güllə atdığıni bəyan edirlər. Atışma buradan şəhərin sair yerlərinə də yayılıb, bir anda şəhər atəş altında qalmışdır. Şəhərin türk əhalisi dərhal tufənglərini götürüb 1905-ci ildən bəri adət olduğu üzrə səngərlərə dolmuşlardır.

Bunu da qeyd etməliyəm ki, 1905-ci ildə vüqu bulmuş olan erməni-türk toqquşmasından bəri ermənistana müsəlmanistan sərhədi arasında səngərlər qayırmışdır. Bir şey olan kimi türklər öz səngərlərinə dolurlar, ermənilər də öz səngərlərinə. Bu surətlə atışma başlan-

dıqda türklər hər kəs tufəngini götürüb müəyyən səngərə getmiş, ermənilər də öz səngərlərinə dolmuşlardır. Üçmüx səngərinə sabiq polismeyster Məhərrəmzadənin komandası altında 10-15 nəfər polis və süvaridən ibarət xırda bir imdadiyyə dəxi göndərilmişdir. General-qubernator ümum polis nəfəratına və qoşuna şifahən və yazılı əmrnamələr vasitəsilə hökm etmişdir ki, güllə atmasınlar.

Ayın 4-də tamam gün atışma davam etmişdir. Yarmadakı qarağol dəstəsi ilə şəhərin əlaqəsi bilmərrə kəsilmiş imiş və ona kömək göndərmək heç vəchlə mümkün deyildi. Ermənilər yepiskop (keşiş) Vağana müraciətlə təvəqqe etmişlər ki, ingilis nümayəndəliyinə müraciət edə-rək, atışmanın yatırılması haqqında tədbirlər ittixazını [görülməsini] rica etsin. Mayor bu xüsusda general-qubernatora müraciətdə bulunmuşdur. General-qubernator bunun cavabında İngiltərə Komandanlığından tələb etmişdir ki, Azərbaycan əsgərlərinə təcavüz edilməsi və hökumətə tabe olunmamasına bais olan Milli Şura əzası [üzvləri] şəhərdən təbid edilsin [uzaqlaşdırılsın]. Mayor erməni əhalisinə cavab vermişdir ki, atışma sakit olacaqdır və general-qubernator əsgərlərə bu atışmada iştirak etməyə izin verməyir. Fəqət davanın yatırılması üçün lazımdır ki, İngiltərə Komandanlığı da öz vədinə əməl edərək Milli Şura əzasını şəhərdən çıxartsın.

Ayın 5-də səhər saat 9 radələrində ermənilər Milli Şura əzasından üç nəfərini təslim edərək bildirmişlər ki, yerdə qalanları şəhərdən qaçmışlardır. Bundan sonra atışma sakit olub, ancaq hər iki tə-

rəfdən hərdəm bir tək-tək güllə atılmış.

Hələ ayın 4-də atışma başlanar-başlanmaz general-qubernator türklərə əmr etmişdir ki, ermənilər güllə atsalar da onlar cavab verməsinlər. Atışmanın dayandırılması uğrunda general-qubernator, tabor komandanı və zabit Ştall tərəfindən hər növ tədbirlər görülmüşdür. Bu zaman yolda olan köçərilər dərhal geri qayıdaraq türk əhalisi mühafizəsinə sığınmışlardır. Fəqət bununla bərabər, onlardan beş külfət bütün şeyləri, qoyun və malları ilə ermənilərin əlinə düşmüşdür. İki arvad öldürülüb meyiti həman orada qalmış, yerdə qalanları isə qeyb olmuşdur. Erməni əlinə düşmüş qoyunlardan bir neçəsi bir ingilis avtomobilində tutulmuşdur. İngilis Komandanlığı qoyunları geri verərək üzr istəmişdir ki, onları satın almışdır. Türklərin rəvayətinə görə, bu atışmada ermənilərdən və türklərdən tələfat olmamışdır. Atışma vaxtı müsəlmanistanda qalmış olan erməniləri buraxmışlardır. Ermənilər də oradakı müsəlmanları buraxmışlar.

Qəribə burasıdır ki, iyunun 4-də səhər ertə türklərin heç şeydən xəbəri olmayaraq öz uşaqlarını şəhərin qırağında, ermənistana [şəhərin erməni hissəsinin] başında olan Realnı məktəbinə buraxmışlardır. Həman gün türk alış-verişçiləri də ermənistana getmişləmiş. Məsələn, erməni ilə şərikli dükanı olan Kərbəlayı Qasım Qulu oğlu nam [adlı] bir şəxs səhər gedir ermənistana. Atışmadan bir saat qabaq şərikli olan Akop nam bir erməni şərikli puldan ona 1000 manat verərək demişdir ki, get müsəlmanistana, çünki burada həyəcan var. Dükənlər bağlanıb

və bir şey gözlənilir. Ermənilər isə deyirlər ki, müsəlmanistanda 18-ədək erməni tələf olmuşdur. Bu barədə heyət general-qubernatordan sormuş və cavab almışdır ki, həman iş təhqiq edilmişdir və məlum olmuşdur ki, nə yerdə erməni işləyirmişsə sağ-salamat buraxmışlardır. Sonra nə olmuşsa bilməyir.

(məbədi var)

## TELEQRAF XƏBƏRLƏRİ

### *Bolşeviklərin məlumatı-rəsmiyyəsi*

Şərq cəbhəsində - Bizim qitəatın [hərbi hissələrin] yürüşü davam edir. Kunqur dəmiryolunun böyük hissəsi tərəfimizdən işğal edilmişdir. Ərzaq və ləvazimi-hərbiyyə [hərbi ləvazimat] ilə yüklü olan 3 qatar tərəfimizdən işğal edilmişdir.

Oxansk dairəsində düşmənlərin iki dəstəsi tərəfimizə keçmişdir. Bunlar bütün silah və obozlarını da [nəqliyyat vasitələrini də] təslim etmişlərdir.

Olonets səmtində biz müvəffəqiyyətli surətdə irəliləyirik.

Qərb cəbhəsində - Petrozavodsk səmtində bizim qoşunlar Yaza kəndini işğal etmişlərdir. Bu yer Petrozavodskun 10 verstliyindədir.

Narva cəbhəsində bizim hissələr Yamburq şosesində bir qədər irəliləmişlərdir.

Pskov səmtində bizim hücum edən hissələrimiz müharibə ilə Keb nəhrini keçdilər. Bu nəhr Pskovun 20 verstliyindədir.

Molodeçno dairəsində bizim hissələr

düşmənlərin təzyiqi altında Molodeçnonu tərk etmişlərdir.

Luninetsk dairəsində, Minsk səmtində müharibə ilə biz Valkini tərk etdik. Jmerinka mövqifinin [stansiyasının] 3 verstliyində zirehli qatarların müharibəsi davam edirdi. Cənub tərəfdə bizim hissələr Staromayorska çəkilməmişlərdir.

Cənub cəbhəsində - Melitopol səmtində Malaya Belozyorka yaxınlığında düşmənlərin həmləsi dəf edilmişdir.

Konstantinoqrad səmtində bizim qoşunlar Lannaya mövqifini işğal etmişlərdir.

Xarkov tərəfində bizim hissələr Valki şəhərini işğal etməyə çalışırlar. Belqorod səmtində düşmənlərin təzyiqi ilə bizim hissələr Buynı mövqifi[ni] tərk etdilər.

Valvisk səmtində Novı Oskolun 10 verstliyində hissələrimiz müharibə edirlər.

Voronej dairəsində müharibə gedir.

Borisoqlebsk dairəsində düşmənlərin təzyiqi ilə Borisoqlebski tərk etmişlər.

Şərq cəbhəsində Puqaçyov səmtində Miloradovka tərəfimizdən işğal edilmişdir.

Ufa dairəsində bizim qoşunlar Ural mövqifi xəttinə çəkilməmişlərdir.

Kiyev - N. ordusunun məlumatı-rəsmiyyəsi. Radivilov səmtində bizim hissələr Brodı üzərinə yürüşə keçmişlərdir. Starokonstantinovun cənub-qərb tərəfində bizim yürüşümüz davam edir. Nikolayevin 5 verstliyində vəqə Pisarevka tərəfimizdən işğal edilmişdir. Tərəfimizdən işğal edilən Kobılina üzərinə düşmənlər yürüş edib bir qədər bizi sıxışdırmışlardır. Yerli əhalinin sözüə görə, Proqorovu

düşmənlər təxliyə edirlər. Kamenets-Podolski səmtində sakitlikdir.

Odessanın 40 verstliyində düşmənlər hücumə keçmək istəmişlərsə də, lakin bizim atışımızla geriyyə püskürdülmuşlərdir.

Xarkov səmtində üç günlük müharibədən sonra İskrovski yanında süngü ilə bizim hissələr düşmənləri məğlub edib Bakli səmtinə onları təqib edirlər.

Konstantinoqrad səmtində bizim hissələr Karlovka dairəsində düşmənləri sənqərlərindən çıxararaq onları təqib edirlər.

Jeloçen səmtində düşmənlər Yuzovka [Donetsk] üzərinə hücum edib bizim hissələri Novoqriqorovka mövqifindən çıxarmışlardır. Bir çox cəbhələrdə əhval bizim üçün yaxşılaşır.

Şura qoşunları dabrovollar əleyhinə yürüşə keçmişdir. Yürüş üç yerdən başlamışdır. Poltava-Xarkov səmtində qoşunlarımız Lyubotin üzərinə yürüş edirlər. Poltava ilə Konstantinoqrad arasında bizim hissələr bir günlük müharibədən sonra bir çox kəndləri və düşmənin möhkəm sənqərlərini işğal edib düşmənləri cənub tərəfə qovurlar.

Dabrovollar ricət edərkən [geri çəkilməkən] kəndləri yandırırırlar. Şura süvarisi ricət edən Denikin qoşunlarını təqib edirlər. Şura kəşifçiləri Konstantinoqrada yaxınlaşmışlardır.

Boqodux[ov] səmtində hakəza [habələ] Şura qoşunları yürüşə başlamışlardır.

Ufa - Bolşevik qoşunları tərəfindən Krasnoufmsk işğal edilmişdir.

Saratov - Nikolayevsk bolşevik qoşunları tərəfindən işğal edilmişdir.

## SÜLH ƏTRAFINDA

Beşlər Şurası zənn edildiyinə görə, bu gün gündüz Tuna və Ermənistan məsələsini qurtaracaqdır. Bu məsələlər dəfəatla Şurada müzakirə edilmişdir. Gələn həftənin başından isə Şura Adriatik məsələsi müzakirəsinə keçəcəkdir.

Hələlik qeyri-rəsmi xəbərlər var ki, guya İtaliyanın vəziyyəti müşküldür. Deyirlər ki, Amerika nümayəndələri fransız və ingilis nümayəndələri ilə birlikdə iş açmaq istəyirlər. İtalyanlar razılığa hazırdırlar. Hərgah, maneə çıxmazsa əğləbi-ehtimala [qüvvətli ehtimala] görə razılıq əmələ gələcəkdir. Tainki, tezliklə Avstriya ilə də sülh əqdi mümkün olsun. O zaman Yaxın Şərq, Bolqariya, Türkiyə və bolşevik məsələlərini həll etmək üçün Konfransın vaxtı olacaqdır.

- Xəbər verilir ki, Çin mürəxxəsləri [nümayəndələri] Avstriya ilə əqd ediləcək [bağlanılacaq] Sülh müahidənaməsini imzalamağa hökumətlərindən əmr almışlardır.

- Romanya rəisi-vükəlasının Parisdən getməsinə Müttəfiqlər təəssüf edirlər. Balkan məsələsinə əhəmiyyət vermədiyi ilə Sülh Konfransını təqsirləndirirlər.

## QƏZETƏLƏRDƏN

### Parisdə tətıl

Parisdən xəbər verirlər ki, əhval fənalalmışdır. Tətıl edənlərin miqdarı 350 minə varmışdır. Yeraltında olan dəmiryolların əksəri işləməyir. Tramvay həmçinin dayanmışdır. Tətıl edənlər məvaciblərinin azalmaması ilə iş vaxtının 8 saat olmasını tələb edirlər.

### Süveyşdə tətıl

Harmsvort izhar etmişdir ki, Süveyş kanalı kompaniyası müdirlərinin verdikləri xəbəre görə, tətılçilər tərəfindən qaldırılan məsələ teleqrafən Paris ilə müzakirə edilir. Saziş hüsula gələcəyini təsəvvür etmək olar. Tətıl siyasi ruhdadır. İngiltərə məmurlarının müdaxiləsi ancaq asayışı saxlamaqdan ibarət olmuşdur.

### Çörçillin bəyanatı

Avamlar Kameronında [Donald] Maklin nazir haqqında etdiyi müzakirət bərəsində, həmçinin Arxangelsk və Murman cəbhələrindən başqa ingilislərin və Müttəfiqlərin Rusiyadakı əsgəri siyasətindən mübahisə açıb demişdir ki, müəyyən edilməmiş müdaxilə siyasətini davam etdirmək bizim tərəfimizdən böyük səhvdir.

Çörçill təklif etmişdir ki, sülh müzakirətinin və sənədlərin elan edilməsi məsələsi baxılmaq üçün nümayəndələrə vəgüzar edilsin [tapşırılsın].

Çörçill Rusiyadan bəhs edib demişdir ki:

*“Biz çalışırıq ki, Rusiya şimalındakı işlərimizi qurtaraq. Ümidimiz var ki, yayın axırına qədər Şimali Rusiya o qədər qüvvətli olar ki, artıq bizim köməyimizə ehtiyacı olmaz. Biz də vəzifəmizi ifa etmiş olub, əsgərlərimizi geri çağırırıq. Qafqaziyada olan əsgərlərimiz düşməndən yüzlərcə verst məsafədədir. Qafqaziyanın gələcəyi həll edilənə qədər əsgərlərimiz orada qalacaqlardır.*

*Sibiryada bizim ancaq iki batalyonumuz var. Bunlar da cəbhədən uzaqdadırlar. Onlar Sibiryə hökuməti paytaxtı Omsk şəhərindədirlər. Bununla da biz öz hüs-*

təvaccöhümüzü Omsk Hökumətinə izhar edirik.”

Sonra Çörçill izhar etmişdir ki:

“Kolçakın hücumuna çox ümidvar olmaq olmaz. Kolçakın dəstəsi cənub tərəfdə geri çəkilməmişdir. Lakin cəbhə böyük olub qüvvə az olduqda hücumə və geri çəkilməyə o qədər əhəmiyyət vermək lazım deyildir.”

Çörçill qəzetlərin verdikləri xəbərləri təkzib etmişdir:

“Guya Kolçak bu yaxın vaxtda Moskvanı alacaqdır. Kolçak bir neçə yüz mil şəhərin məsafəsindədir. Biz Kolçakə əsgər göndərməyib, ancaq ona mühimməti-hərbiyyə və silah çatdırmışıq.”

Çörçill demişdir ki:

“Omsk Hökumətinə pul ilə kömək edilmişdir. Biz bu hökumətə müavinət göstərməyi özümüzə vəzifə ədd [hesab] edirik. Çünki qismən bu hökumət bizim tərəfimizdən vücuda gətirilmişdir. Biz polyaqların əməliyyatına onunçün maraqlı edirik, bəlkə onların müvəffəqiyyəti əsgərlərimizi Rusiya şimalından geri çağırmağa kömək etsin.

Mütərikə elanından indiyə qədər Rusiyada bizim tələfatımız bu cür olmuşdur: 13 zabit və 14 əsgər ölmüşdür, 14 zabit və 152 saldat yaralanmışdır, 2 zabit və 26 saldat xəbərsiz itmişdir.”

Çörçill az miqdarda olan qurbanlar ilə İngiltərə qüvvəsinin azalması rəyinə rişxənd etmişdir:

“Belə görünür ki, bizim əməliyyatımız polisə işi kimidir.”

Çörçill Rusiyada olan əməliyyat məxaricinin Yevropa müharibəsi ilə əlaqədar olduğunu isbat ilə demişdir ki:

“Denikinə çatdırılan silahın və mü-

himməti-hərbiyyənin qiyməti 20 milyon ingilis lirəsindən artıq deyildir. Çünki müharibə qurtardığından onların qiyməti xeyli aşağı düşmüşdür. Əqd edilən etilafnaməyə [razılığa] görə, Rusiya Hökuməti bu məbləği verməlidir. Hal-hazırda Rusiya siyasəti bir tək İngiltərə siyasətindən ibarət olmayıb, Müttəfiqlərin və qeyri dövlətlərin siyasətindən ibarətdir. Onlar hamısı vaxtla Rusiya işlərini təqib edirlər.”

#### Müttəfiq heyətinin məlumatı-rəsmiyyəsi

- Kolçak Hökuməti namından və general Denikin tərəfindən göndərilmiş olan heyəti-mürəxxəsə [nüməyəndə heyəti] Parisə varid olmuşdur [çatmışdır].

- Sülh Konfransının sədri Klemanso bəyan etmişdir ki, Türkiyə və Bolqariya məsələlərinin həlli daha 6 ay çəkəcəkdir.

- İngiltərənin Təchizat naziri bəyan edir ki, Almaniyə ilə mütərikə əqd edilən zaman İngiltərənin iki milyon top güləsi varmış. Müharibədən əvvəl ingilis ordusunun 456 topu var ikən, müharibə zamanında topların ədədi 26430-a qalmışdır.

- General Ayronsayd xəbər verir ki, Şimali Rusiyada Dabravol ordusu Onej [Oneqa] gölü yanında Kanderbaş monastırını işğal etmişlərdir.

- Bauer və rəisi-vükəla Erzberqer Almaniya kabinəsini təşkil edirlər.

- Xəbər verildiyinə görə, Kırım bolşeviklərdən təmizlənmişdir.

- General Denikin tərəfindən, Kolçak Hökuməti namından Parisə göndərilmiş olan heyəti-mürəxxəsə Parisə varid olmuşdur.

#### NƏZARƏTLƏRDƏ [NAZIRLIQLƏRDƏ]

Gədəbəy zavodu fəhlələri ilə müdiriyyət əlaqəsi ilə məhəllində [yerində] tənəş olmaq üçün işbu günlərdə Məsai Nəzarəti [Əmək Nazirliyi] katibi Kazımzadə cənabları oraya göndərilmişdi. Bu gün Kazımzadədən böylə bir teleqram alınmışdır:

“Gədəbəy zavoduna gəldik. İşlər qayda üzrə gedir. Fəhlələrlə müdiriyyət miyanındakı [arasındakı] ixtilafı təhqiş etdik. Onların arasında etilaf [razılıq] əmələ gətirilmişdir. Ehtimal edilir ki, ixtilaf bərtərəf olacaqdır [aradan qaldırılacaqdır].  
Kazımzadə.”

#### Bakıdakı İngiltərə qüvəyi-əsgəriyyəsi [ordusu] komandanı həzrətlərinə!

İyulun 7-dən 1036 nömrəli Müttəfiq Komandanlıq tərəfindən qət edildiyi [qərarlaşdırılan] demarkasyon xəttinin [demarkasiya xəttinin, atəşkəs yaxud sülh bağlayan iki ordunu bir-birindən ayıran xəttin] pozulması haqqındakı təliqənizə [rəsmi məktubunuza] cavabən təkrarən məlum edirik ki, Azərbaycan Cümhuriyyəti Hökuməti 3 iyun 1891 nömrəli etirazına əlavə olaraq inanır ki, Britaniya Hökumətinin qəraradını əmələ gətirməyə ixtilaf çıxımmasından ötrü general Denikini var qüvvəsilə məcbur edəcəkdir.

Xariciyyə naziri: imza

#### Tiflisdən iyulun 8-də alınan teleqram

Erməni Hökumətinin fəaliyyəti başlanmışdır. Naxçıvan və Şərurda bir çox həbslər icra edilmişdir. Naxçıvandan məş-

hur Mirzəli bəy Bektaşov, Hüseynağa Novruzov, Cəfər bəy İrəvanski, Teymur Həsən Kazımov təqsirlərini elam etmədən [bildirmədən] Aleksandropola aparılmışlardır. Rica edirik ki, iki qonşu millətin səlaməti üçün azad edilmələri üçün lazımı tədabir ittixaz edilsin [tədbirlər görülsün].

Əli Səbri

#### İyulun 8-də Tiflisdən alınan teleqram

Bakı, Xariciyyə nazirinə

Şimdəcə gəlmişlərin dediklərinə görə, Vedibasər dairəsindəki erməni cəza dəstələrinin dəhşəti davam edir. Müharibə davam edir. Vaqonlardan müsəlmanların çıxarılıb aparılmaları kimi hadisə olmuşdur. Məsələn, Qəmərli mövqifində [stansiyasında] 4 nəfər müsəlman aparılmışdır ki, başlarına nə gəldiyi məlum deyildir. Xalqın həyəcanı və vicdan məsələnin təhqiş və önünü almaq üçün tədabir ittixazını tələb edir.

Əli Səbri

#### Dağıstanın müvəqqəət hakimi həzrətlərinə

İşbu iyunun 30/17-sindən 1715 nömrəli kağızınızla Tersk və Dağıstan nahiyələri Baş Komandanı general Erdelinin əmrinə məbni [əsasən], mənə Azərbaycan Cümhuriyyətinin siyasi nüməyəndəsi olduğum üçün Teymurxanşura daxilində qala bilməyəcəyimdən naşi [ötrü] çıxmamı təklif etmişiz.

Həzrətlərinizə məlum olduğu üzrə, 1918-ci sənənin 26 mayısında Zaqafqaziya Hökuməti ləğv edilərək bir qəç dövlət, o cümlədən Azərbaycan Cümhuriyyəti

yəti vücuda gəlmişdir. Hər yerdən qovulmuş rus ziyalıları Azərbaycanda kəndilərinə bir məlcə [sığınacaq] bularaq yaşayırlar. Hal-hazırda 10 minlərlə ruslar – ziyalı, fəhlə, kəndçilər Azərbaycanda yaşayaraq, vətəndaşlar kimi həyat sürürlər. Rus Milli Komitəsi bütün rusları təmsil edərək, hətta hökumətdə belə iştirak edirlər. Məsələn, [Viktor Viktoroviç] Klenevski.

Öylə görürdü Dabravol ordusu olan yerlərdə Azərbaycanın nümayəndəsi ola bilərməmiş. Binaənileyh [ona görə], general Erdelinin mənim Teymurxanşurada qalmama zidd getməsinə mən bir növ anlamayıram. General Erdelinin ordusu işğal etdiyi dairədə kəndisi istədiyi kimi çalışacağını qəbul edərək rica edərdim ki, Yalama mövqifinədək məni və ailəmi aparmaq üçün mənə bir vaqon verilsin. Vaqonun qaytarılacağını öz öhdəmə götürürəm.

*Azərbaycan siyasi nümayəndəsi:  
[Əbdürrəhim bəy] Haqverdiyev*

### **Petrovskdakı Müttəfiq Komandanlıq nümayəndəsinə**

Bununla təqdim edilən Zaqafqaziya-dakı Britaniya qüvvəyi-əsgəriyyəsi [hərbi qüvvələri] Baş Komandanı general Korinin təliqəsindən [rəsmi məktubundan] göründüyü üzrə, Qafqaziya ştatları ilə və general Denikin miyanında demarkasyon xəttini [demarkasiya xəttini, atəşkəs yaxud sülh bağlayan iki ordunu bir-birindən ayıran xətti] riayətən [gözləmək üçün] general Denikin Dağıstanı təxliyə etməlidir.

Yenə pişnihad [təqdim] edilən Dağıstanın müvəqqət hakiminin 30/17 iyun 1715 nömrəli kağızında general Erde-

linin əmrinə görə, mənə Dağıstandan çıxmaq təklif edilir. Şimdi mən də bilməyirəm general Erdelininmi qətnaməsinə və yaxud Britaniya Hökuməti əmrinə itaət edəyim. Rica edirəm, kəndiniz məsələni vəzəh [aşkar] ediniz. Mənim səmimiyyətim qəbul ediniz, əfəndim.

*Azərbaycan Cümhuriyyəti  
siyasi nümayəndəsi:  
[Əbdürrəhim bəy] Haqverdiyev*

## **DAĞISTANDA**

Dağıstan Müvəqqəti Hökuməti rəisi general [Mikayıl Maqomedoviç] Xəlilov “Dağıstan” qəzetəsində böylə bir elan dərc etdirmişdir:

Eşidirəm ki, Azərbaycan və gürcü hökumətləri və sairə məni müqəssir görürlər və məni xaini-millət ədd [hesab] edirlər. Binaənileyh [ona görə], elan etmək istəyirəm ki, gürcü hökuməti və sairənin indində [nəzdində] mən məsul deyiləm. Onların indində bəraət qazanmaq mənə heç bir vəchlə vacib deyildir. Mən ancaq, əvvəla Cənabi-Haqqın, saniyə [ikincisi] kəndi vicdanımın, salisən [üçüncüsü] Dağıstan millətinin indində məsulam.

Fəqət Azərbaycan əhalisinin ehtiramı və qüdsiyyəti mənim indimdə çox olmaq həsəbi [səbəbi] ilə, onların indində dəxi kəndimi məsul hesab edirəm.

Cənabi-Haqq niyyətini bilir. Kəndisi həqqaniyyətlə [ədalətlə] hökm edəcəkdir. Vicdanım dəxi heç bir vəchlə mütəəssir deyildir. Çünki yaptığım və yapmadığım şeyləri kəndim eyi bilirəm.

Millətə dəxi ən-səmimül-qəlb [səmimi qəlbə] böylə cavab verirəm:

Əski hökumət istefa verdikdən sonra bir qaç dəfə məndən sadir olan ədəmi-qəbula rəğmən [razılıq vermədiyimi bildirdiyimə baxmayaraq], 14-cü mayda Məclisi-Məbusan tərəfindən mən Hökumət rəisliyinə intixab edildim [seçildim]. Əvət, intixab edildim. Fəqət öylə bir zamanda intixab edildim ki, hökumət kassası paradan bomboş idi. Qüvveyi-əsgəriyyə az idi. Əhalidə itaət yox idi. Anarşizma bütün Dağıstanı istila etmişdi. Bütün ziyalılar məyusiyyəyə qərq olmuşdular. Kabinədə əza [üzv] olmağa cəsərat edən heç kimsə yox idi. Evimizin bütün divarları münhədim olmuşdu [dağılmışdı].

Kabinəni təşkil etməklə məşğul vaxtda bolşeviklərin təşviqatı ilə bir taqım avam əhali Teymurxanşuraya hücum etməyə başladılar. Fəqət əsgərimizin səy və ictihadı [cidd-cəhdə çalışması] ilə bilazərər [zərərsiz bir halda] onlar şəhərə daxil olmadan tərd edildilər [qovuldular].

Bu işin mənsəyini təhqiq və təftiş edib külliyyəni böylə işlər olmamaq üçün adamların məqsədini bilərək Dağıstanda asayışı təmin etmək üçün çalışdığım vaxtda, 3-cü mayda Könüllü ordu Şamilqala və Dərbənd şəhərlərini işğal etdilər. Bunun həqiqətini bilib dərhal Məclisi-Məbusana ərz etdim. Məclisi-Məbusandakı Dağıstan məbusları və şeyxülislam müavini kəndi aralarında bir məclis əqd edərək, iş bu yerə gəldikdən sonra başqa bir əlac bulunmadığı bilindiindən, nahaq yerə qan tökmək şər’ən [şəriətə görə] caiz olmadığı şeyxülislam müavini tərəfindən söyləndikdən sonra, Məclisi-Məbusanı müvəqqəttən təxris və Dağıstana məxsus bir hökumət təşkil etməyə qərar verdilər. Və saniyə [ikincisi], məni Dağıstan Hökuməti rəisliyinə intixab edərək Kö-

nüllü ordu komandanları ilə görüşüb müsaliyə [sülh] ilə işi bitirməyi mənə təfviz etdilər [tapşırdılar].

Mən Könüllü ordu komandanları ilə görüşüb onların məqsədlərini anladığımdan sonra Dağıstan məbuslarına heç birisini ixfa etməyərək [gizləməyərək] həpsini söylədim və onların təsvibi [təsdiqləməsi, bəyənəsi] ilə işə başladım.

Şimdi insaf gözü ilə baxınız! Bu işlərdə məni müqəssir görmək və məni xaini-millət ədd [hesab] etmək caizmidir? Xayı, bu böyük insafsızlıqdır.

Qardaşlar! Mitinqlərdə natiq olub nitq irad etmək [nitq söyləmək] və əlindən gəlməyəcək şeylərlə bağırır-çağırır gurultu çıxarmaq qolay bir işdir. Fəqət söylədiyi şeyləri qövldən feilə çıxarmaq və milləti sözlə deyil, işlə sevmək o qədər qolay deyildir.

Qəbahət məndəmi, yaxud məndən əvvəlki rəyasətdə bulunub kəndi millətini aldatmaqla vətəninə hərc-mərcliyə döndərənlərdəmi? Tarix göstərəcəkdir.

Cənabi-Haqq mitinq natiqlərinə insaf versin.

*Hökumət rəisi general Xəlilov*

## **XARİCİ SİYASƏTİMİZ**

**- 7 -  
İran və biz**

Böyük rus tufanından həmişə zərər görənlərdən biri də İran idi. Bu məmləkət çoxdan bəri dövləti islahat ilə uğraşmaq meyində idi isə də, rus intriqaaları, heyfa ki, bu fikirləri yıxıb əzirdi. İranın bir daxili işləri yox idi ki, ona rus qarışmasın.

Daima ölkənin heysiyyəti ayaqlar altında tapdalanmada idi. Təbrizdə mücahidlərin asılması, Məşhəddə İmam Rza qəbri-şərifinin təhqir olunması hamının yadındadır. Biçarə İran rus zərbəsindən göz açma bilməyirdi ki, ölkəsinin rahat və tərəqqisinə çalışsın.

Rus yıxıldı. Rus ilə İranın arasında Azərbaycan dövləti təşəkkül etdi. Rus qorxusuna qarşı Qafqaz orduları döşlərini si-pər edərək durdular və duracaqlardır. İran da asudə nəfəs almağa başladı. Bundan sonra bu iki qonşu və islam dövlətləri arasında dostluq hüsula gəlməlidir.

İran ilə aramızda məchul və ixtilafli bir məsələ yoxdur. İki qonşu dövlətin tərəqqisi yalnız qarşı dostluq ilə ola bilər. İran bizi tutarsa və bizi müstəqil deyə tanırsa, özü üçün şimal tufanına qarşı bir siper qazanar.

İran istiqlalıyyəti bizə də böyük faydalar verəcəkdir. Bu istiqlalıyyət sayəsində dindaş qonşumuz islahat və idarə inkişafı ilə məşğul olaraq ölkədə rahatlıq və asayiş doğura bilər. Nə qədər İranda daxili rahatlıq olarsa, bir o qədər biz də rahat yaşarıq. Sərhəd boyundakı təbəələrimizin [vətəndaşlarımızın] sülhpərvər həyatı təsadüfi hadisələrlə pozulmaz.

Rus rəqabəti İranı iqtisadi cəhətlərdən əzirdi. Biz istərdik ki, İranın iqtisadi qüvvələri artsın. Çünki məmləkətin məhsulları Azərbaycan yolu ilə başqa məmləkətlərə nəql olunacaqdır. Biz də bundan fayda görəcəyik. İqtisadca tərəqqi etmiş İranın alıcıları artar və biz də oraya artıq mal yeritməyə müvəffəq olarıq. Müstəqil yaşayan İranın, əminlik ki, pulları çoxlaşacaq, nəqliyyə vasitələri gözəlləşəcək, insanların asayışı təmin olunacaq və bun-

ların sayəsində də bizimlə İran arasında alış-veriş yüngüllük ilə yola gedəcək, bundan da hər iki tərəf fayda görəcəkdir.

Hanki nöqtəyi-nəzərdən baxsaq, İranın müstəqil və məsud yaşaması bizə əlverişlidir.

Dövlətimizin Azərbaycan adlandığı sui-təfəhhümlərə [yanlış anlamalara] səbəb oldu. Halbuki, Təbriz əyalətinin yəni İran Azərbaycanının İranın olub-olmaması bərdə ortalıqda heç bir məsələ yoxdur. İranın haqqına təcavüz etmək fikrində deyilik, olmamışıq və olmayacağıq. Bizim tərəqqi və istirahətimizi təmin edən yalnız qonşularımız ilə dostluğumuz olacaqdır.

*Yusif Vəzirov*

### QIRMIZI QAN VƏ QARA MÜRƏKKƏB

- 3 -

Yeni təşəkkül edən səltənətlərin ilk istiqlalı inqilab və bu yolda şühədanın [şəhidlərin] axıdılmış qırmızı qanı ilə təmin olunduğu halda, onun əsrlərcə davam və bəqası da [əbədiyyəti də] onun daxilində yaşayan üləmanın [alimlərin] hümməti və bu yolda sərf etdiyi qara mürəkkəbin miqdarı ilə təmin olunur. Bunu hamıdan qabaq ərəblər anlamışlar ki, “üləmanın mürəkkəbi şühədanın qanından əfzəldir” demişlərdir. Filhəqiqə [həqiqətən də], məmləkətin mütəfənninləri [elm adamları] artıqca, onun ömrü uzanar. Bərəks, alimləri azaldıqca ömrü gödəlib izmihlala [süquta, dağılmağa] yaxınlaşar. Hanki hökumət ki, millətinin ictimai və fənni uğrunda çalışmayıb, böylə bətaətlə

[sütlüklə] istiqlalın kökünə baltalar vurur. Tarixdən adları silinmiş millətlərin də izmihlala həmin minval ilə başlamışdır.

İndi heç kəsə gizlin deyil ki, Azərbaycan türkləri maarifcə çox geridə qalmışlardır. Lakin bu böyük qüsurumuz hələ bizi izmihlala məhkum edəmməz. Zira, amerikalılar və bolqarlar kimi, hərəgah biz də ciddü-cəhd edərsək, istiqlalın elanından az bir vaxt sonra mətin və sarsılmaz bir səltənətin sahibi olarıq. Bu, mümkündür. Hətta, 30 ildən sonra Azərbaycanı İsveçərə kimi mədəni bir ölkəyə döndərmək olar. Bu şərtlə ki, mütəfəkkirlərimizin həpsi maarif yolunda çalışalar, əmək sərf edələr. Burada birinci vəzifə Parlamanı aylaşən millət vəkillərinin və hökumətidir. Zətən, bunların səy və kuşşləri [çalışmaları] yalnız üç şeydən ibarətdir: əvvəla, əhalinin qarnı tox olsun (çörək), ikincisi cəhdən azad olsun (maarif) və üçüncüsü də dünyada sərbəst yaşasın (hürriyyət). Lakin vaxtın pozuqluğu və qəhətlik şiddəti vəkilləri indiyə qədər məşğul edib maarif işlərinə, heyfa ki, hələlik imkan verməmişdir. Bununla belə, vəkillərimiz düşünməlidirlər ki, maarif işləri təxirə düşdükcə, idarə əngəlləri davam edəcəkdir.

Cahil qalmış millətin başı üstündə hədə qamçıları oynayacaqdır. Binaənileyh, maarif məsələlərini ən təcili işlərdən sanıb Parlamanın və Heyəti-Vüzəranın [Nazirlər Kabinetinin] müzakirə və icrasına çalışmalı ki, bu yolda hər dəqiqə girən bəhadir [qiymətlidir].

Məlum olduğu üzrə, mədəniyyətə nail olmaq üçün iki yol vardır: biri uzun, o biri də gödək. Əvvəlincisinə “təkamül” və ikincisinə də “inqilab” üsulu deyərlər. Təkamül üsulu uzun olsa da, nəticəsi

müstəqim və müsbətdir. Biz bu üsulu qəbul etsək, Azərbaycan türklərinin mədəniləşmək fəqərəsi bəlkə 100 ilə də başa gələ bilməsin. Böylə olarsa, yəni maarif işlərini əhalinin öz meyil və xahişinə buraxarsaq, bir əsr tamam olunca mədəni qonşularımız bizi dəfələrlə həzmi-rəbdən keçirmiş olarlar. Pəs [elə isə], təkamül yolu bizim üçün yaramaz və əlverişli deyil.

Maarif inqilabına gəldikdə, bu da siyasi inqilab kimi qan tökməkdən ibarət olmayıb, ancaq hökumətin təsdiq və qəbul edilə biləcək icbari bir qanununa və bəstədir ki, onun icrası ilə əhalinin uşaqları – zükürən və ünəsən məktəblərdə təlim almağa məcbur olsunlar. Əxzi-əsgər məsələsində heç kəs boyun qaçıra bilmədiyi kimi, təlimi-ümumi və icbari fəqərəsində də heç bir valideyn həddi-təlimə varmış övladını məktəbə verməyib avam saxlaya bilməz. 7-8 yaşına varmış uşaqların hər il siyahısı tutulub məhəllə məktəbləri arasında təqsim edilir. 3-4 il təlimi-ibtidaiyyəni gördükdən sonra eddiyyələrə daxil olmaq istəməyən şagirdlər bu ibtidai təlimə kifayət edərək xüsusi məşğulıyyətləri dalınca gedirlər. İştə, arzu etdiyimiz bu qanun hökumət tərəfindən təsdiq olunarsa, 4 ildən sonra həddi-təlimə varmış uşaqlarımızdan bir nəfər də bisavadı dərman üçün belə tapılmaz! Təlimi-ibtidaiyyəmiz məcburi olarsa, indiki halda bu, bizə kifayət edər. Bu, böyük bir nemətdir. Ey kaş ki, hamı azərbaycanlılar sadəcə oxumaqla yazmaq biləydilər. Bu məsələ baş tutarsa, yəqin ki, eddiyyələrimiz, indiki kimi, müsəlman şagirdlərindən boş qalmazlar. İbtidaiyyələri ikmal edənlərdən bir çoxu



edadiyyələrə və oradan da, hətta darülfünunlara daxil olmaq həvəsində bulunacaqlar. Xülasə, təlimi-ibtidaiyyəmiz məcburi olmayınca, edadiyyə və darülfünunlarda əcnəbi rəqabəti çəkəmməyəyiz. Və bu hal davam edib dayan-dıqca, idarələrimiz də əcnəbilər çəngəlində qalacaqdır. Yenə köhnə əsarət, yenə sabiqdəki zəlalət [zəlillik; doğru yoldan çıxma]... Axırı da uçurum...

Burada yenə irad edəcəklər ki, təlimi-icbariyyənin öhdəsindən gəlmək zordur. Zira, mətlub ehtiyacı rəf etmək üçün nə müəllimlərimiz, nə də mənzillərimiz vardır. Burası inkar edilməyəcək bir həqiqətdir. Bununla belə, dünyada çalışqanlar üçün heç bir çətin iş yoxdur. Əvvəla, təlimi-icbariyyəni bütün-bütünə icra etmək mümkün olmasa, hissə-hissə mümkün olar. İkincisi, bir mənzildə günortaya qədər bir məhəllənin, günortadan sonra o biri məhəllənin, axşam da hətta üçüncü məhəllənin şagirdlərini oxutmaq mümkün olduğu kimi, müəllimlər də ağır məşqə qatlaşıb iki-üç növbədə dərs versələr, məqsədimizə bir qədər yaxınlaşan kimi olarız (əlbəttə, müəllimlər hər növbəyə ayrıca məvacib almalıdırlar). Müvəqqəti olaraq, qoy hər yerdə ki, mümkündür dərs verilsin. Hər kəs ki, bacarır dərs versin.

*Fərhad Ağazadə*

## AZƏRBAYCAN DARÜLFÜNUNU

Bakıda bir darülfünun [universitet] açmaq məsələsi qalxmışdı. Maarif Nəzarəti nəzdində layihə hazırlamaq üçün bir əncümən [şura, komitə] təsis edilmişdir. Ən-

cümən işlərini bitirib qurtarmaq üzrədir. Bu yaxınlarda Azərbaycan tarixinə şanlı bir səhifə yazılacağı – Darülfünun açılacağı gözlənilir.

Fəqət birdən-birə bəzilərinə kəşf edildi ki, Azərbaycana böylə darülfünun lazım deyilmiş. Və açılacaq olduğu təqdirdə ancaq yabançı mənafeyə xidmət edəcəkmış. Çünki Məsai [Əmək] naziri həzrətləri ilə tələbələrimizin zənnincə:

*“Tibbi şöbəsinə elmi cəhətdən, təbii ki, bir söz deniləmməz. Fəqət yenə bir çox tərəfləri mövcuddur ki, Azərbaycan türk tələbələrini kifayətləndirməyəcəkdir. Zira layiqli professorların yoxluğu, lazımi vəsaitin əldə edilə bilməyəcəyi və qeyrə kimi nöqsanlar görülür. Tarix və ədəbiyyat şöbəsinə gəldikdə, burası qayət gülünc, hətta bir dərəcə acınacaq bir məsələdir. Əcəba, bu şöbə türk tələbələri üçün mü? Əlbəttə, xayı. Zira, böylə olarsa, o vaxt Türkiyə, Misir və yaxud başqa yerlərdən türk professorları dəvət edilməli idi. Halbuki, böylə deyildir. Burada rus professorları rusca tarix və ədəbiyyata dair mühazirələr oxuyacaqlarmış. Deməli, yenə əski hamam, əski tas. Biz yenidən rus məktəbinə dönürüz.”*

Buna görədir ki, Məsai naziri və tələbələr Azərbaycan türk tələbələrinin təhsil üçün Avropaya getmələrini məsləhət görürlər. Çünki:

*“Avropa təhsilinin başqa-başqa siyasi əhəmiyyətləri vardır. Məsələn, bu vaxtadək Qafqaziyanın fəqət [ancaq, sadəcə] bir erməni ölkəsi olduğunu bilən Avropaya Azərbaycan və türklərin vücudunu da canlı sübutlarla göstərmək və bu kimi çox məsələlər. Heç olmazsa, Avropadan qayıdan tələbələr bir lisan öyrənə bil-*

*cəklərdir. Ən başlıca ehtiyaclarımızdan biridir.”*

Gərək nazir həzrətlərinin və gərəksə tələbələrin başlıca dəlilləri iki şeydir:

Əvvəla, darülfünunda leksiyalar türkcə olmayacaqdır. Ona görə məqbul deyildir. Saniyə [ikincisi], darülfünun Azərbaycan mədəniyyətinə deyil, rus mədəniyyətinə xidmət edəcəkmış.

Bu səbəblərə görə də, Azərbaycan türk tələbələri əcnəbi darülfünunlarına getməlidirlər. Əsas etibarilə elm, fənn, musiqi və ümumiyyətlə sənayeyi-nəfisənin [incəsənətin] milliyyət xaricində ümum bəşəriyyət malı olması əsasını kənara qoyaraq və yenə əsas etibarilə darülfünunun tam bir türk məbədi-ülumu [elm məbədi] olmasını onlarla bərabər tələb edə-rək, fəqət, bununla bərabər məsələyə həqiqəti-hal və vəziyyəti-hazirəmiz nöqtəyi-nəzərindən yaxlaşaraq, bir çox məsələdə onlarla şərik olamayırız.

Məsələn, deyirlər, Azərbaycan darülfünununda leksiyalar türkcə olmadığından üdul edirlər [vaz keçirlər]. Əcəba, Avropaya getdikdə türk tələbələri leksiyaları türkcəmi eşidəcəklərdir?

Deyirlər, hamı tələbələr Avropaya getsinlər.

Bu barədə ümum tələbələrin maddi halı nəzərə alınırımı, yoxsa yalnız 5-10 zəngin tələbə ölçüsü tətbiq edilir? Böylə isə, bəs yüzlərcə biçiz [kasıb] tələbəmiz nə yapsın?

Deyirlər, Avropaya gedən bəri bir dil öyrənər. Fəqət o dili öyrənmək üçün sərf edəcəkləri hümməti tələbə əfəndilər ana dillərini öyrənməyə sərf etsələr, özlərinin hesab olunub da bixəbər qaldıqları türk dilini öyrənsələr çoxmu zərər ola?

Saniyə, əgər bir tələbəmiz Avropaya gedib bir dil öyrənəcək olarsa, digər tərəfdən türk dili, türk mühiti və türk evindən uzaq düşməklə, türk dili, türk ruhu, türk ənənəti [ənənələri], türk hərfini tamamilə unutduqda, qeyb etdikdə azmi zərər gətirəcəkdir? Qazandıqları dil qeyb etdikləri türklüyü əvəz edəcəkmidir? Bil-xəssə, bu vaxtadək Avropada oxumşlarımızın camaatdan nə qədər uzaq düşdükləri göz qabağındadır.

Deyirlər, tələbələrimiz Avropaya getdikdə, hər şəhərdə bir neçə tələbə bulunması ilə biz Azərbaycanın varlığını nümayiş etdirmiş olacağıız. Tələbələrimiz Avropada Azərbaycan üçün canlı bir reklam kəsiləcəklərdir.

Tələbələrimiz Avropa qapılarında elm dilənçisi olmaq üzrəmi vətən və milləti nümayiş etdirməyi faydalı görürlər, yoxsa birillik həyata malik olan bir millətin qanlar, alovlar içində məbədi-ülum və fünun [elm və fənlər məbədi] yaratması iləmi? Məncə, canlı reklam lazım gəlsə, Avropada varlığımızı siyasi nümayəndəlik, ticarət, mətbuat və sairə ilə nümayiş etdirmək, məktəb qapılarına düşməkdən pis deyil. Elm və mədəniyyətə olan həvəsimizi göstərmək üçün isə, şübhəsiz, daxilimizdə təcəddüd [yenilənmə] və tərəqqi ilə nümayiş etdirmək daha övlədir [üstündür] ki, bunun da icrası üçün darülfünunun açmaqdan böyük tədbir olammas. Bir neçə tələbənin təhsil üçün Avropaya getməsi mütəəddid əşxasın [bir çox şəxsin] elmə talib olduğunu göstərir, amma bu tezlikdə paytaxtımızda darülfünun açmaq isbat edir ki, biz nımvəhşi [yarım-vəhşi] asiyalı kimi deyil, milli hərsimiz [mədəniyyətimizi] Avropa mədəniyyəti ilə

mərbut edərək [əlaqələndirərək], Avropa mədəniyyətinə malik milli həyat ilə yaşamaq istəyiriz. Reklamın böyüyü budur zənnindəyiz.

Deyirlər, nə üçün Darülfünunun tarix və ədəbiyyat şöbəsinə Türkiyədən, Misirdən deyil, Rusiyadan professorlar çağırılır? Burası pək haqlı olardı. Fəqət bir şərtlə. Bunu iddia edənlər barı öz aralarında ana dilini barı mükəmməl danışmağa və eşidəcəklərini anlamağa qadir olaydılar. Həqiqət nə qədər acı olsa da, gizləmək olmaz. Üz qızartısı ilə etiraf etməliyiz ki, bu gün darülfünunumuza Türkiyədən, Misirdən professorlar dəvət ediləcək və leksiyalar türkcə oxunacaq olarsa, tələbələrımızın ancaq yüzdə biri onu başa düşər. Bizim yazılarımızı, danışqlarımızı “qəliz ibarədir, başa düşmürəm” deyər oxumaq, dinləmək istəməyən əfəndilər professorların elmi, fənni, tarixi, ədəbi istilahlı və təbirlərlə [termin və ifadələrlə] dolu mühazirələrini necə olacaq ki, anlayacaqlardır?

Bizcə, tələbələrin istədiyi “Azərbaycan Darülfünunu” ancaq “Azərbaycan gimnaziaları” bitirmiş, yəni milliləşmiş məktəblərdə milli tarix, milli ədəbiyyat, milli dildə riyaziyyat, fizika, həndəsə, kimya, kosmoqrafiya və sairə, və sairə oxumuş tələbələr üçün açıla bilər. Bu da ancaq bir neçə ildən sonra, yəni orta məktəblərimiz tamamilə milliləşərək, mükəmməl türk dili bilən cavanlar yetişdirdikdən sonra mümkündür. Bu isə uzaq deyildir: Gələcək tədris sənəsində orta məktəblərin 3-cü sinifləri milliləşir. Bu surətlə 4 ildən sonra edadilər arzu etdiyimiz kimi cavanlar yetirə biləcəklərdir. O vaxt darülfünunumuz “Azərbaycanlaşmaz” isə,

əlbəttə bizə öylə darülfünunun lazım olmadığını həpimiz iqrar [təsdiq] edər və ona bir qəpik millət pulu buraxılmasına kim-sə razı olmaz. Fəqət şimdilik arzumuz üzərinə deyil, məcburiyyət altında darülfünunumuz tam mənası ilə Azərbaycan darülfünunu olammas. Bunu tələbə arxa-daşlar dəxi etiraf edərlər.

Dövlət və millət məsələsində hissiyyata qapılmaq həmişə məmül [arzu edilən] nəticə verəmməz!

*Maarifçi*

## MƏTBUAT

Türk mətbuatı yeni bir qəzetə ilə zənginləşmişdir. “Əhrar” firqəsi naşiri-əfkarı [orqanı] olmaq üzrə “El” adı ilə yeni bir qəzetə çıxmağa başlamışdır. Birinci nömrəsində “Məsləkimiz” sərlövhəli baş məqaləsində qəzetə tutacağı yoldan bəhs edir və: “«El» qəzetəsinin təqib edəcəyi məslək hal-hazırda siyasətən biri-birindən ayrı olaraq yaşamaqda olan türk əqvamı [xalqları] arasında mənəvi, siyasi və iqtisadi bir rabitə hasil etmədən ibarət olacaqdır. Bu gün türk əqvamı arasında bir mövqeyi-mühüm ehraz edən [qazanan] Azərbaycan türkləri siyasi bir istiqalala nail olduqdan sonra türk əqvamının yuxarıda zikr etdiyimiz əsaslar üzərinə birləşmələrindəki lüzum və əhəmiyyət daha ziyadə artmış bulunur” deyər, bədəhu [sonra] firqə proqramının tətbiqi olmaq üzrə: “Hökumət işlərində görülən qüsurları, nöqsanları tənqiddən bilmərrə çəkinməyəcəkdir. Gənc məmləkətimizin ümuri-həyat və məişətinə [həyat və məişət işlərinə] aid məsələlərdə ittixaz edəcə-

yimiz [tutacağımız] xətti-hərəkətə gəlincə, bunda, təbii, əvvəl-bə-əvvəl ərbabi-məsaidən [zəhmətkeşlərdən] ədd [hesab] edilən işçi və əmələ sinifi ilə əhli-ziraənin [əkinçilərin], rəncbərlərin hüquqi-ixtiyarının müdafiə ediləcəyini” vəd ilə siyasəti-xariciyyəyə keçir və bu yolda həmişə ümum millətlərlə, xüsusən qonşularla mehriban və dostanə münasibət hüsuluna çalışacağını qeydlə, nəhayət, hökumətə münasibətini böylə təsvir edir:

*“Hökumətin əza-ərkani [Hökumət üzvləri və adamları] əksəriyyət etibarilə başqa bir firqəyə mənsub bulunmuş olsa da, ögey ana nəzəri ilə baxmayıb, hər bir tədabir və təşəbbüsatda ona yardım etməliyiz. Çünki istiqlalyyətimizə qarşı xaricdə bir çox təhlükələr mövcud ikən, biz firqə münazəsi [çəkişməsi] ilə iştigala [məşğul olmağa] başlayıb da, millət və vətənin təkrar qeydi-əsarətə keçməsinə təşkil edəcək [asanlaşdıracaq] qədər böyük bir xəyanətdən, əfvi qeyri-qabil müdhiş bir cinayətdən ehtiraz etməliyiz [çəkinməliyiz].”*

Digər bir məqaləsində Paris Sülh Konfransından nələr gözlədiyini təzkarla [deməklə], ümidlərinin puça çıxdığını bəyanla və yə'sini [ümidsizliyini]: “Hər kəs düşüncəsinin yalnız boş və havayı bir əfsanə olduğunu acı təəssürlə [hisslə] təsdiqə məcbur oldu. Məlum oldu ki, kəndilərini zəiflərin arxası hesab edənlər, onlara kəndi hüquqlarını, azad yaşamaqlarını vermək deyil, biləks [əksinə], təzadən əlaltılar, əsirlər arayırlar. Aşkar bilindi ki, siyasəti-hazirənin ərkani-əslisyyəsi [əsas qaydaları], əsası yalan, hiylə, təzvir [saxtakarlıq] və iğfal [aldatmaq] imiş” kimi cümlələrlə bəyan və izhar edərək, konfransçıardan şikayətlənir və yazır ki:

*“Demək ki, ən nifrətli yalan bugünkü sülh konfransçılarının söylədiyi zinətlı və mahiranə yalanlardır. İştə, görülür ki, millətlərin gözlədiyi başqa, Konfrans müzakirəti nəticəsi isə bambaşqadır.”*

Nəhayət, yeni rəfiqimiz bu səbəblərə görə və bu mülahizələri nəzərə alaraq azərbaycanlıların nə kimi bir vəziyyət almaları və nə etmələri lazım gəldiyinə keçərək, qarelərinə [oxucularına] kitabən deyir ki:

*“Bilməlisən, bu gün haqq, həqiqət də həpsi qüvvətdədir. Onun üçün, ən birinci istəyimiz olan Azərbaycanımızın müstəqil bir Hökuməti-Cümhuriyyə halında yaşanması üçün özgələrdən bir tədbir gözləməliyiz. Bütün millət bir fərdin kəndi hüququnu tələb etdiyi kimi, böyük-küçük, cahil-alim bu yolda kəndi qüvvəsinə güvənərək arzusunu əldə etməsi yolunda çalışmalıdır, və illa [yoxsa] ağlamayan çocuğa süd verməzlər.”*

Şübhəsiz hər kəs özünə ümidvar olmalı və müqəddəratının təəyyününü [müəyyənləşməsinə] başqalarından gözləməyib, öz əlinə almalıdır. “Qonşuya ümid olan şamsız yatar” demişlərdir. Təəssüf ki, “El”çilər hələ indi başa düşürlər.

## BAKI XƏBƏRLƏRİ

### Məktəb kitabları

Maarif Nəzarəti tərəfindən təşkil olunmuş məktəb kitabları hazırlayan komissiyon 20 günün içində aşağı siniflər üçün türkcə kitablar hazırlayıb qurtarmışdır. Bu günlərdə böyük siniflər üçün türkcə sərf-nəhv [qrammatika] və başqa kitablar hazır olacaqdır.

**Lənkəran komissarının həbsi**

İyulun 8-də “Salyanets” paraxodu ilə Salyandan Bakıya Lənkəranda Şura hökuməti təşkil edən və məhəlli [yerli] hökumətin Hərbiyyə komissarı olan Qorlin adlı bir şəxs gətirilmişdir. Qorlinin həbsi böylə vəqə olmuşdur:

İyulun 5-də Kür çayında bir lodkada 8 nəfər şübhəli adam tutulmuşdur. Onlardan 7-si həbs edilib Salyana yollanmışlar. Birisi isə saxta sənədlə Gürcüstan nümayəndəsi olduğunu söylədiyindən, azad olmuşdur.

Azad olunan Qorlin Bankəyə gəlib “Salyanets” paraxoduna minmiş, orada Lənkəran qaçqınları tərəfindən tanınmış və hökumətə təslim olunmuşdur. Qorlin hər bir şeyi boynuna almışdır. Axtarışda yanından 34 min manat pul dəxi tapılmışdır.

**Hökumət Darülfünunu üçün**

Bakıda Hökumət Darülfünunu [Universiteti] üçün birinci növbədə xərc olaraq Şurayı-Vükəla Maarif Nəzarəti ixtiyarına bir milyon para buraxılmışdır.

**Məktəb kitabları üçün**

Türk dilində məktəb kitablarının çap olunması üçün və kağız almağa hökumət tərəfindən Maarif Nəzarəti ixtiyarına 500 min manat pul buraxılmışdır.

**Azərbaycan Dövlət Bankı**

Hökumət tərəfindən Dövlət Bankının başa gətirilməsi üçün Maliyyə Nəzarəti ixtiyarına 100 min manat para buraxılmışdır.

**İngiltərə ştabından rica**

Ticarət və Sənaye [Sənaye] Nəzarəti

Bakıdakı İngiltərə ştabına müraciətən rica etmişdir ki, ştab Londonla danışib Tağiyevin fabrikanı üçün bir çox maşın hissələri və materiallar almağa İngiltərəyə getmiş Ağazeynal Tağiyevə müavinət etməyi təvəqqe etsin.

**Düyü**

Ticarət və Sənaye Nəzarəti Ziraət [Əkinçilik] Nəzarətinə müraciətən rica etmişdir ki, zeyldəki [aşağıdakı] məsələləri müzakirə üçün bir mütəxəssis göndərsin:

[1]) Azərbaycan əhalisinə lazım olan düyünün miqdarı;

2) Ehtiyat düyüsü düzəltmək üçün nə qədər faiz təyin olunsun.

3) Düyü təmizlənməkən neçə faiz tələf olur.

Necə ki məlumdur ki, Ticarət və Sənaye Nəzarəti bu saat İrandan Bakıya gələn düyülərin təmizlənmək məsələsini müzakirə edir. Düyü Bakıdan və Azərbaycan içərisindən keçib tranzit tərifi [yolu] ilə başqa məmləkətlərə gedəcəkdir.

**Çörək**

Mərkəzi Ev Komitəsi xəbər verir ki, iyulun 8-dən yenə çörək bişirilib, ağ çörək 3 manat 90 qəpiyə, qara çörək 2 manat 60 qəpik və 2 manat 75 qəpik qiymətlə satılmaqdadır.

**Dəmiryolunda**

Dəmiryol hərəkətini qaydaya salan büro Maliyyə Nəzarətinə müraciətən rica etmişdir ki, tamojna [gömrük] hissəsinə baxmaq üçün bir nümayəndə göndərsin.

\* \* \*

Avqustun 1-dən etibarən malı skorst [aşağı sürət] ilə mal göndərmək qaydası ləğv olunub, 51-52[-ci] maddə əsasları tətbiq olunacaqdır.

\* \* \*

Dəmiryol hərəkətini qaydaya salan büronun xərci üçün hər puddan 3 qəpik xərc almaq təhti-qərara alınmışdır.

\* \* \*

Azərbaycan Cümhuriyyəti ilə Ermənistan miyanında [arasında] əqd edilmiş [bağlanmış] olan Post və Teleqraf müqavilənaməsini Ermənistan Məclisi-Məbusanı təsdiq etmişdir.

\* \* \*

Qafqazdakı Ukrayna siyasi nümayəndəliyi nəzdində atəşemilitəriyə miralay [polkovnik] [Nikolay Moiseyeviç] Çexovski təyin olunmuşdur.

**Qızıl pul tutulması**

Srağagün təhəri [axtarış] polis acentləri tərəfindən naməlum bir yəhudinin Dərbəndə külli miqdarda qızıl pul aparması xəbər alınmışdır. Bakı mövqifində [stansiyasında] Petrovska [Mahaçqalaya] gedən qatarda təftiş icra edilmiş və nəticədə həman yəhudidən bir kisə qızıl və gümüş pullar tutulmuşdur. Pulun miqdarı hələ müəyyən edilməmişdir.

**Bomba tutulması**

Srağagün Kolyubakinski küçədə sabiq “Madrid” mehmanxanasında olan Parla-man qoruqçu bölüyü nəfərətindən [əsgərlərindən] birisi balkondan rubəruda [üzbəüz] olan bir dükandan bir erməninin əlində bir şey olduğunu görərək təşvişə düşmüş və onu axtarıqda kiçik bir bomba tapmışdır. Bomba alınıb özü isə həbs edilmişdir.

**Aşqabadın dağılması**

Dabravol ordusu Aşqabad şəhərindən çəkildikdə şəhərin bir çox mühüm yerlərini, elektrik mövqeyini, yaxşı evləri və qeyri bir neçə idarələri yandırmışlardır. Şəhər artıq dərəcə xəsarətə düşmüşdür.

**Ermənilərin dənizə tökülməsi**

Tazəşəhərdən gələn qaçqınların dediyinə görə, Tazəşəhərdən Bakıya və Petrovska gələn paroxodların birisində qaçqınlar və erməni saldatları ilə dabravol kazakların arasında toqquşma vəqə olub nəticədə kazaklar ermənilərdən bir neçəsini dənizə atmışlardır.

**Birjada**

Kerenski minlikləri qiymətdən düşməkdə davam edirlər. Lap təzələrini 1450 manata tapmaq mümkündür. Ümumi kurs isə 1300 manatdır. Xırdası əsla getməyir. Nikolay 500-lükləri çox yaxşı gedir. 500-ə 1650-1700 manat təklif edirlər. 100-lükləri 280-300-ə axtarırlar. Zaqaq-qaziya bonları 2 – 2 ½ faiz.

**Varid olmuş [gəlmiş] mallar**

Bakıya iyulun 7-də bu qərar ilə mal gəlmişdir: Türküstan tərəfindən tənəki 1400 pud, pambiq 500 pud.

**AZƏRBAYCANDA****Qarabağda**

Qarabağ, Qafqaz müsəlmanları arasında ən qədimül-əyyamdan [ən qədim zamanlardan] mərkəzi-ürfan hesab olunmaqdadır. Məşhur ailələrin, ariflərin, şa-

irlərin, qəhrəmanların, şücaətli kişilərin əksəri bu Qarabağdan vücuda gəlirlər.

Qarabağın dağları, meşələri, suları, ələlümüm [ümumiyyətlə] təbiəti Qafqazda birinci olduğu kimi, təbii olaraq yetişdirdiyi adamları da birincidir. Odur ki, millətin keçirməkdə olduğu tarixi günlərdə, şübhəsiz, gərək Qarabağ mühüm rolları oynaya.

Bu axırkı illərdə, ələlümüm Qafqaz müsəlmanlarının və bəxşus Qarabağ müsəlmanlarının başına gələn bəlalər, kəşməkeşlər bu milləti o qədər çulğalayıb cümbüşə, təlatümə gətirib ki, millətin içində olan qeyrət və namusluları hərəkətə gətirib dəyərli vücutlar meydana gətirmişdir.

Zəmanəmizin özü yetişdirdiyi dəyərli zatlardan [şəxslərdən] birisi də Qarabağda zühur etmiş Soltan bəy Muradovdur.

Rusiya hərc-mərci başlandıqdan sonra Qarabağda erməni dəstələri tüğyan və Andranik dəstəsi Qarabağa hücum edərək yüzlərcə müsəlman kəndlərini viran, Şuşa şəhərinə yürüş edərək Qarabağ müsəlmanlarının “ya həyat, ya məmat” [ölüm-qalım] məsələləri həll olunan bir zaman bu Soltan bəy Zəngəzur dağlarının arxasından, meşələrdən, çaylardan çıxıb üç-dörd yüz nəfər kürd ilə meydana atılaraq “Müsəlmanlara məmat [ölüm] bu qədar!” deyərək millət yolunda mücahidəyə [mübarizəyə] başlamışdır.

Keçən il Andranik bir neçə min əsgərlərdən mütəşəkkil dəstə ilə Şuşaya gəlmək istəyib Qaladərəsinə çatdığı zaman, genə də Soltan bəy az bir qüvvəsi ilə Andranikin qabağını kəsib Qaladərəsində çox böyük tələfatla Andraniki qayıtmağa vadar, Qaladərəsinə də həmi-

şəlik müsəlmanlar üçün əziyyətsiz, qorxusuz etmişdir.

Soltan bəy kürdlərin arasında öylə bir geniş və həqiqi hörmət və etibar qazanmış ki, hamısının məhbubül-qülubu [ürək dostu] olmuşdur.

Soltan bəyin şücaəti, səxavəti, hünəri və bütün övsafi-həsənəsi [gözəl xüsusiyyətləri] Qarabağ müsəlmanları arasında böyük bir şöhrət tapıb, cümlənin tərif və afərinlərinə məzhər [nail] olmuşdur.

Hökumət tərəfindən Qarabağa general-qubernator təyin olunandan sonra Zəngəzurda milli milisiya təşkil edilmək lazım görülmüşdü. Bu ağır və məsuliyyətli vəzifəni də, genə Soltan bəy öhdəsinə almışdır. Soltan bəy Zəngəzurda milis naçalniki təyin olunan üç-dörd ay tamam deyil, bu bir az zamanda istirahəti, adi həyatını unudub, gecə-gündüz bu yolda işləyərək, bu anda 2000 nəfərə yavuş təlim görmüş nizami milis dəstəsi hazırlamağa müvəffəq olmuşdur.

Zahiri nəzəri ilə iş asan və zəhmətsiz bir şey görünür. Lakin Zəngəzurda yaşayan kürd camaatını tanıyanlar onların həyatı-ictimaiyyətlərindən, əhvali-ruhiyyətlərindən xəbərdar olanlar indi gəlib “kürd dəstəsini” görsələr, yəqinimdir ki, Soltan bəyin bu yolda çəkdiyi zəhmətləri təqdir edəcəklər.

Ən şücaətli, ən dilavər [ürəkli] və la-yiqli cavanlardan mütəşəkkil bu “kürd dəstəsi” demək olar ki, Qarabağ üçün böyük bir nemətdir.

“Kürd dəstəsi” olmasaydı, yəqinimdir ki, bu günə kimi Qarabağ müsəlmanları yenə bir çox əziyyətlərə, bəlalara giriftar olacaqdılar.

Dəstə nəfəratının [əsgərlərinin] gös-

tərdiyi şücaətlər, Azərbaycan Hökumətinə indiki xidmətlər və bununla belə xülusi-qəlb ilə [təmiz qəlblə, sədaqətlə] daşdıqları ağır vəzifələr heç vaxt onların hökumətdən aldığı aylıq məvaciblərinin bahası deyildir. Milisiyadakı kürd ancaq vətən və milliyət pərəstarlığı [qulluğu] qəsdilə, öz millət qardaşlarına kömək etmək fikri ilə, çiyinlərinə “Azərbaycan-kürd” kəlmələrini yazıb, hökumətə xülusi-qəlb ilə xidmət edirlər. Bunların hamısı Soltan bəyin zəhmət və məşəqqətlərinin gözəl nəticəsidir.

Soltan bəy milli qəhrəmandır. Ona görə də, millət onu sevir, onun namı [adi] ilə özünü hər bir bəlaya uğrayır. Və cümlə düşmənlərin qarşısına durmağa öz hazırlığını izhar edir.

Soltan bəy təkdir. Bir neçə Soltan bəylərə malik olsaydıq, deyərək bilərdim ki, bundan sonra dəxi millətimizin, vətənimizin qorxusu yoxdur.

M. S.

#### İtibdir

Əsəd Molla Hüseyin oğlunun Şamaxıdan aldığı pasportu itibdir. Etibardan saqitdir [etibarsızdır].

5426

#### İtibdir

Heydər Kərbəlayı Əbdüləli oğlunun Şamaxıdan aldığı pasportu itibdir. Etibardan saqitdir.

5419

#### İtibdir

Hüseyin Qasım oğlunun Lənkərandan aldığı 5 illik pasportu itib. Etibardan saqitdir.

5421

#### Berlin Darülfünunu doktoru

##### S. İ. Kopelioviç

Daxiliyyə və əsəbiyyə naxoşluqları qəbul edir səhər saat 10-dan 1-ədək, axşam saat 5-dən 7-yədək. Adres: Vorontsovski küçə nömrə 17, 2-ci mərtəbə. Telefon nömrə 50-28 və 93.

10244

##### Doktor S. İ. Zaks

Zöhrəvi, dəri, sifilis və daxili naxoşluqlarını qəbul edir. 606 və 914 müalicə. Naxoşları hər gün qəbul edir səhər saat 7-dən 8-ədək, axşam saat 6-dan 8-ədək. Vorontsovski küçə nömrə 43, 2-ci mərtəbə. Telefon nömrə 32-56.

10237

#### Arvad diş həkimləri

##### Z. A. Şexter və xanım

Dişlər ağrısız çıxarılır. Qızıl qapaq, qazma və hər növ qayıma dişlər. Dişlərin yaxşı qayırılması təmin olunur. Kənardan gələnlər üçün tezliklə görülür. Qiymətlər münasibdir.

Qəbul olunur səhər saat 9-dan 2-yədək, axşam saat 4-dən 7-yədək. Voronsovski küçə 17 nömrəli evdə, paradni qapıdan.

10218

#### Diş həkimi S. M. Hamburg

Nikolayevski nömrə 29, Parlaman qarşısında. Telefon nömrə 5-96. Kauçuk və qızıl üzərində süni dişlər qayırır. Dişləri ağrısız çəkir.

10239

#### Diş həkimi B. L. Levin

Gəlib naxoşları qəbul etməyə başlamışdır. Dişləri ağrısız çəkir. Kabinədə diş çıxığı laboratoriyası vardır. Qızıl ənglər, qızıl köklər, kauçuk işləri. Qəbul edir səhər saat 9-dan 1-ədək, axşam saat 4-dən 8-ədək. Adres: Sisyanovski, nömrə 7, Qubernskinin küncündə.

10257

### Xüsusi müsəlman təvəllüdxanası Gövhər xanım Qazızadə

Vəzi-həml edənələr hər bir vaxt, gələn xəstələr isə hər gün səhər saat 10-dan 2-yə kimi qəbul edilirlər. Təvəllüdxanada əməliyyatı-cərrahiyyə (operasiya) icra edilib, doktor Tsentner konsultasiya yapır. Feldşeritsa-mama Vasserman çiçək döyür, yara bağlayır və iynə vurur. Adres: Armysanski küçə nömrə 13. Telefon nömrə 58-39.

T-321

### Diş həkimi

#### E. S. Karşteynbaumun

Dişlər ağrısız çəkilir və qızıl dişlər qayırılır. Ünvan: Sisyanovski, nömrə 41, Çadrovının küncündə. Telefon nömrə 22-08. Qəbul edir: 8-dən 1-ədək; 5-dən 7-ədək.

İyul ayının 1-dən naxoşları Buzovnada Zərbəli Şeyxəli oğlunun bağında qəbul edir.

#### Doktor M. D. Mdivani

Gəlib naxoşları qəbul etməyə başlamışdır. Qəbul edir: arvad, daxili və cərrahiyyə naxoşluqlarını Voronsovski-Qubernski küçələrin küncündə, ev nömrə 15, telefon nömrə 06-78.

Axşam isə öz evində, Balaxanski-Maqazinni küçələrin küncündə (Müsəlman məscidi qarşısında), telefon 20-67, saat 5-dən 8-ədək.

5425

### Elan

Ticarət, Sənaye və Ərzaq Nəzarəti bunla ümumə elan edir ki:

1) Bakı Azərbaycan dəmiryollarından gələn yüklər üçün pud vergisi bu gündən Nəzarətdə qəbul olunmayıb, Bakı birinci istasyonunda qəbul olunacaqdır.

2) Dəniz tərifi [yolu] ilə gələn yüklər üçün isə pud vergisi Vostoçni Obşestvanın 22-ci körpüsündə qəbul olunacaqdır.

T-171

### Bəhri-Xəzər dənizində posta, sərnişin və yük gəmilərinin hərəkəti

#### Bakı-Ənzəli

15-ci körpüdən səşənbə [çərşənbə axşamı], cümə və bazar günləri saat 4-də.

#### Bakı-Tazəşəhər (Krasnovodsk)

15-ci körpüdən düşənbə [bazar ertəsi], çərşənbə və cümə günləri saat 4-də.

#### Bakı-Salyan

19-cu körpüdən bazar, səşənbə, çərşənbə və cümə günləri saat 4-də.

*Bakı-Ənzəli-Şahsavar-Məşhədsər-Bəndər Gaz və geri*

17-ci körpüdən çərşənbə günü saat 4-də.

*Bakı-Həsənqulı-Bəndər Gaz-Məşhədsər və geri*

17-ci körpüdən səşənbə günü saat 4-də.

*Petrovsk-Fort-Aleksandrovska və geri*

Paroxodlar Petrovskdən pəncşənbə [cümə axşamı] günləri saat 4-də çıxırlar.

#### Bakı-Petrovsk

15, 25 və 24-cü körpülərdən səşənbə, pəncşənbə və şənbə günləri saat 12-də.

Qeyd: Lənkərana və Astaraya paroxodların gedişi ayrıca elan olunacaqdır.

T-164

### Ucuz satılır

Yekaterinodardan alınmış əla sarı sabun, yeşiyi 2 pud, partiya ilə satılır. Adres: Məhmanxana “Bolşoy Moskovski”, nömrə 26. Səhər saat 9-dan 12-yədək və axşam saat 3-dən 5-ədək.

Əliverdiyev

5417

### Elan

Cümə günü iyul ayının 11-də axşam saat 6-da Şəhər Dumasının kiçik zalında İrəvan Quberniyası Həmtorpaqlılar Cəmiyyəti üzvlərinin ümumi iclası təyin olunmuşdur.

İdarədən

5423

### Satılır

Ucuz qiymətə ingilis malından hər cür hazır kostyumlar, Busloviçin mağazasında. Korçakovski nömrə 12, telefon nömrə 24-70.

5406

### QEYD VƏ ŞƏRHLƏR

#### Qəzetələrdən

səh. 187. “Avamlar Kamerası”: ikipalatalı Britaniya Parlamentinin aşağı palatası olan İcmalar Palatası.

#### Dağıstanda

səh. 191. “qövlədən feilə çıxarmaq”: qəzetdə “qövlədən” yerinə “qüvvədən” getmişdir.

#### Xarici siyasətimiz

səh. 197. “iki qonşu dövlətin tərəqqisi”: mətnə “iki” yerinə “ikinci” getmişdir.

“rahatlıq və asayiş doğura bilər”: qəzetdə “doğura bilər” yerinə “doğura bilməz” getmişdir.

#### Bakı xəbərləri

səh. 199. “Tazəşəhər”: Krasnovodsk (indiki Türkmənbaşı) şəhərinin bəzi mənbələrdəki adı.

“Petrovsk”: Dağıstanda, indiki Mahaçqala şəhərinin köhnə adı.

#### Azərbaycanda

səh. 201. “M. S.”: bu imza Məhəmməd Sadiq Axundzadəyə (Aran) məxsusdur.